

De stad en de wereld van de burgers

Ben Hoetjes
redacteur

Met wie voelen de bewoners van een grote stad, bijvoorbeeld Den Haag, zich verbonden? Dat is de vraag, die in deze bundel centraal staat, en die op een aantal verschillende manieren wordt benaderd en beantwoord.

Veel mensen zullen de vraag naar hun verbondenheid in een eerste reactie beantwoorden met 'mijn familie en mijn gezin'. Toch gaat het in deze bundel in eerste instantie niet daarover. Hoewel de gezins- en familiesituatie voor veel mensen zeer belangrijk is, gaat het hier vooral over andere, bredere bindingen.

Kenmerkend voor het leven in een grote stad is de mogelijkheid voor mensen om hun blikveld te verwijden, om meer en nieuwe bindingen aan te gaan. Het oude spreekwoord zegt 'stadslucht maakt vrij': wie naar de stad trekt, is op zoek naar nieuwe mogelijkheden en kansen, naar ruimte, vrijheid en ook wel anonimiteit. Door afstand te nemen van je vaste plaats in een dorp of kleine gemeenschap, waar iedereen iedereen kent, en door anoniem te worden in een grote stad, ontstaat ook de mogelijkheid om mobiel te worden, om nieuwe contacten te leggen en kansen te benutten. 'Vrijheid van' maakt 'vrijheid tot' mogelijk. Tegelijkertijd maakt de anonimiteit van de grote stad ook onzeker: met zoveel onbekende mensen weet je niet meteen wie je tegenover je hebt, en wat je van elkaar hebt te verwachten. Op straat en in de openbare ruimte zijn de gedragscodes niet altijd duidelijk en worden vaak geen duidelijke grenzen getrokken – bijvoorbeeld over het maken van lawaai of overlast, het verkeersgedrag, het gebruiken van dwang of geweld. Daardoor, en ook door de massaliteit, kan er een gevoel van onveiligheid en vervreemding ontstaan en wordt de omgang tussen mensen meer afstandelijk en oppervlakkig.

Toch zou het onjuist zijn om de grote stad af te schilderen als een anonieme, massale, formele '*Gesellschaft*' tegenover het dorp of de kleine stad als een persoonlijke informele en warme '*Gemeinschaft*'. Kenmerkend voor de grote stad is nu juist, dat er allerlei soorten bindingen naast en door elkaar bestaan. Verreweg de meeste stadsbewoners zijn afkomstig van elders – uit andere steden of van het platteland – en zij nemen hun oude bindingen mee in hun nieuwe omgeving. In het naoorlogse Amsterdam vonden vele Groningers, Friezen en Drenten werk als bestuurders bij bus en tram – en brachten hun 'plattelandscultuur', hun gedragsregels en hun humor mee in de massaliteit van de grote stad. 'Boeren, burgers en buitenlui' staan dicht bij elkaar dan vaak wordt gedacht.

Meervoudigheid en mobiliteit zijn kenmerkend voor de stedelijke cultuur en samenleving. Stedelingen voelen zich daarom verbonden, niet alleen met 'hun' stad, maar ook en tegelijkertijd met allerlei andere verbanden, van lokaal tot wereldwijd. Die verbanden zijn voor een individu niet alleen een vast gegeven – je hoort door geboorte bij de ene groep en niet bij de andere -, maar in belangrijke mate ook een eigen keuze. Bij wie mag je horen en moet je horen, maar ook: bij wie wil je horen, en met wie zoek je contact? Juist voor het maken van keuzes biedt de grote stad enorme mogelijkheden – een geweldig breed scala van onderwijs, verenigingsleven, beroepen en bedrijven -, die

bovendien nog verder toenemen door de steeds verder doordringende ICT¹ met zijn wereldwijde bereik.

De onderlinge verbondenheid van mensen in een wereldstad is in deze bundel toegespitst door middel van het thema ‘burgerschap’, maar dan wel in een brede zin.

Het eerste hoofdstuk, van de hand van René Diekstra (lectoraat Jeugd en Opvoeding) gaat in op ‘burgerschap’ als begrip: met zijn politiek-juridische, economische en sociaal-culturele dimensies. Omdat de samenleving vooral in de grote steden sterk is veranderd door de komst van grote groepen immigranten uit andere culturen, is het burgerschap niet langer iets vanzelfsprekends, maar vereist nadrukkelijke aandacht. Burgerschapsvorming is op de agenda van het overheidsbeleid en de politiek gekomen.

Het tweede hoofdstuk, geschreven door Ben Hoetjes (lectoraat Public Management - Overheid en Internationalisering), werkt de politieke en bestuurlijke dimensie van ‘burgerschap’ uit: een relatie van wederzijdse rechten en plichten tussen burger en overheid, van mondigheid en verantwoordelijkheid. Deze burgerschapsrelatie is meervoudig – van het lokale niveau tot aan het ‘wereldburgerschap’ – en staat onder druk – van een terugtrekkende overheid, die tegelijkertijd steeds scherper kan en wil controleren.

Voor de wereldstedeling in de 21^e eeuw is het steeds meer de vraag: ‘heb ik iets’ met mijn wijk, mijn straat of mijn stad, of zijn andere bindingen, via het internet, wereldwijd, zelfgekozen, niet veel belangrijker? Is burgerschap eigenlijk nog wel territoriaal te omschrijven?

Het derde hoofdstuk, van de Kenniskring Grootstedelijke Ontwikkeling, laat zien hoe in Nederland het burgerschap wordt ingevuld, hoe de ideeën daarover zijn veranderd, en hoe Haagse jongeren – Hogeschoolstudenten - hun bindingen beleven en ontwikkelen.

De daaropvolgende hoofdstukken stellen deze vraag in een bredere context, namelijk van de (niet-)digitaliserende burger. Overheden en bedrijven laten de burgers/consumenten steeds minder ruimte om niet te digitaliseren. Hoe reageren de burgers daarop? Welke problemen en welke oplossingen laat de digitalisering van de burger zien? In de bijdrage van Dick Rijken (lector Informatie, Technologie en Samenleving) zien wij de netwerkburger ten tonele verschijnen. Bert Mulder (eveneens lector Informatie, Technologie en Samenleving) gaat in op een achterliggende vraag: wordt er bij het ontwerpen van allerlei burger-gerichte ICT-systemen wel systematisch nagedacht over hun betekenis voor het burgerschap? ICT-ontwerpers moeten sterker gericht zijn op kwesties van burgerschap en samenleving – welk houvast hebben zij daarbij?

Een specifiek probleem voor de ICT-burger is de digitale veiligheid, of liever onveiligheid, van de burger. De bijdrage van het lectoraat Informatiebeveiliging laat zien, dat de gevaren van de digitale wereld gemakkelijk kunnen worden onderschat, en dat een grotere, maar wel bedachtzame, aandacht voor dit probleem nodig is.

De vraag, of stadsbewoners ‘erbij horen’, doet zich vooral voor bij nieuwkomers (immigranten of ‘allochtonen’) en bij jongeren. De bijdrage van Mieke Komen (lectoraat Jeugd en Opvoeding) laat een nogal pijnlijke kant van deze vraag zien, namelijk de uitsluiting. Onderzoek onder Haagse jongeren maakt duidelijk, dat in het uitgaansleven en de horeca niet iedereen even welkom is. De afwijzing, die allochtone jongeren ervaren bij uitgaansgelegenheden werkt door in hun algemene gevoel van ‘er niet bij te horen’.

¹ Informatie- en communicatietechnologie.

Uitsluiting en isolement is echter niet alleen een jongerenprobleem. Ouderen, en vooral zeer ouderen, komen vaak in een wereld terecht die zich niet meer verwijdt maar vernauwt. De columns van Bere Miesen, lector psychogeriatric, laten daar iets van zien, en introduceren ook zijn lectoraat.

De laatste hoofdstukken van deze bundel zijn gewijd aan ‘beroep en bedrijf’ – een omgeving waar vele burgers een belangrijk deel van hun leven doorbrengen, en die voor hun gevoel van verbondenheid van grote betekenis is. Als voorbereiding op beroep en werk is er het beroepsonderwijs: in hoeverre bereidt het beroepsonderwijs mensen voor op hun sociale rol als collega, als ‘burger’ binnen een bedrijf? Hoe zijn sociale aspecten, ‘burgerschapsvorming’, ingeweven in de beroepsopleidingen? Het hoofdstuk van Jan Geurts en Frans Meijers gaat op deze vragen in. Binnen het bedrijfsleven wordt steeds meer aandacht gegeven aan de identiteit van en de verbondenheid binnen het bedrijf, het ‘*corporate citizenship*’. De bijdrage van Saskia Harkema laat zien, welke betekenis ‘burgerschap’ voor een bedrijf kan hebben, zowel binnen de eigen organisatie (aandacht voor individueel welbevinden, de menselijke maat) als naar buiten toe (maatschappelijk verantwoord ondernemen). Sylvia van de Bunt, tenslotte, gaat in op de internationalisering van het personeel in bedrijven en organisaties (*human resource management*). Globalisering en internationalisering betekenen, dat collega’s uit geheel verschillende culturen afkomstig zijn. Multicultureel personeelsbeleid en leiderschap zijn daardoor noodzakelijk geworden.

De bijdragen in deze bundel geven aldus een veelzijdig beeld van hedendaags burgerschap in de grote stad, van de leefwereld van stedelingen, en van hun bindingen. Tegelijkertijd willen zij ook een staalkaart geven van de lectoraten² aan de Haagse Hogeschool, die ieder hun eigen karakter en invalshoek kennen. Daarom lopen de bijdragen in dit boek soms sterk uiteen, niet alleen qua thematiek maar ook qua stijl en aanpak. Zij zijn geschreven en bijeengebracht, niet als het laatste of hoogste wetenschappelijke woord, maar als een inkijk voor een breed publiek in het werkveld van de lectoren en hun kenniskringen. Als ‘*eye-opener*’ voor de Haagse Hogeschool.

Den Haag, najaar 2005.

² Alle lectoraten leverden een bijdrage. De redactie werd verzorgd door Ben Hoetjes, Lector Public Management – overheid en internationalisering. Organisator en initiator achter de bundel was Ineke van der Meule, directeur lectoraten, ondersteund door Annemarie Legters, secretariaat.